

Dr. Jiří Frel:

Sochař Vladimír Navrátil – výtvarný patron hranického okresu.

Skutečnost, že právě Vladimír Navrátil, rodák z blízké Olomouce,^{*)} se stal výtvarným patronem našeho okresu, je jistě radostí pro nás všechny a dostiučiněním pro umělce samotného. To proto, že jeho dílo koření v našem kraji, přímo v samé jeho hlině modelují umělcovy prsty naši tvářnost a životy. Tak práce a boj, radost i žal, tichá krása lidu tohoto kraje ožívá v jeho dílech.

To jsou podobizny — tváře pracujících, konkrétní lidé z jeho vlastního pracoviště; sám genius těchto končin jakoby byl zachycen ve vážné tváři

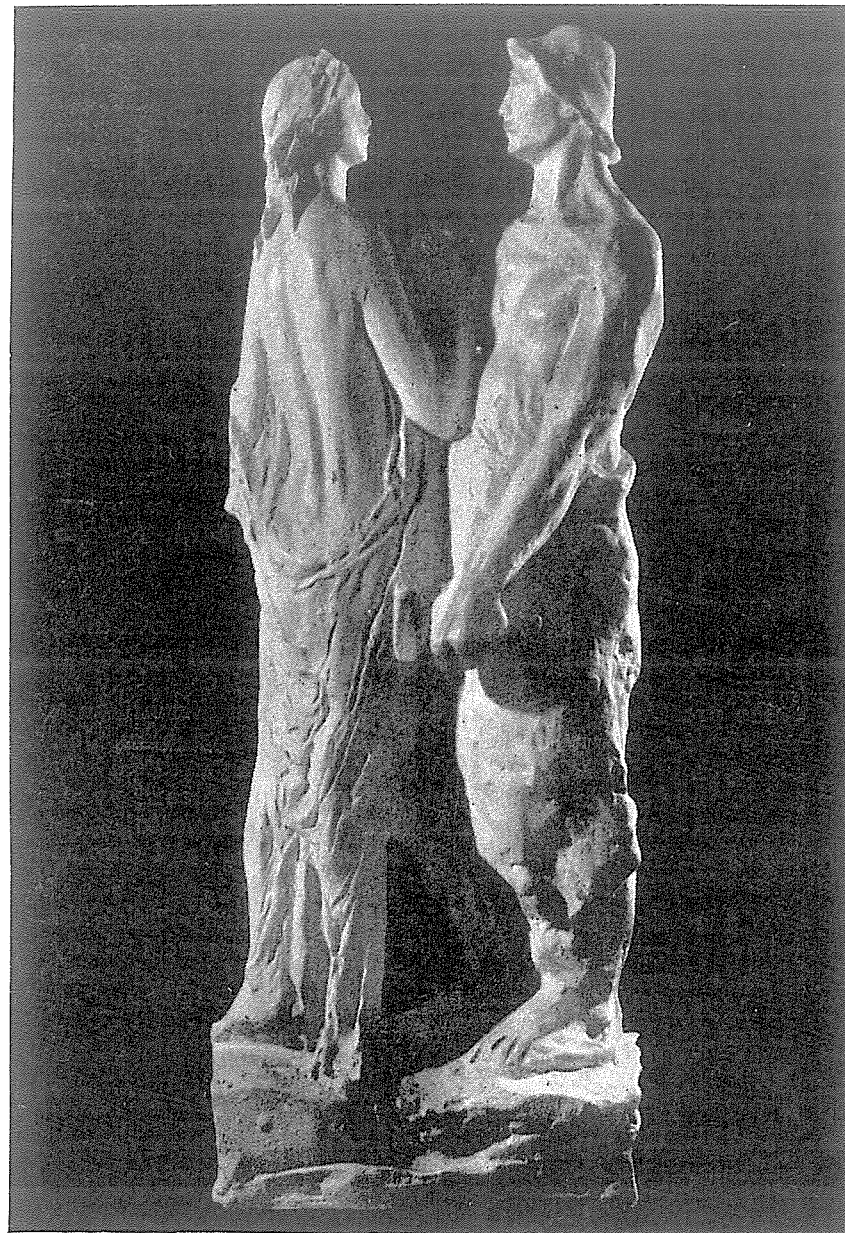
starostlivého venkovského lékaře. A všecek půvab našich

^{*)} Narodil se 1907 v Olomouci. Absolvoval hořickou kamenickou školu a studoval u prof. B. Kafky na pražské akademii. Nyní žije ve Velkém Újezdě a vyučuje jako profesor na ústavě pro výtvarnou výchovu při pedagogické fakultě Palackého university v Olomouci. Je členem Skupiny moravských výtvarníků a laureátem ceny osvobození 1949 hlavního města Olomouce. Jeho práce získala právě vítězství v soutěži na památník dělostřelců v Olomouci.

kopců zaznívá v několika dívčích postavách, jež jsou bezpochyby jedním z vrcholů dosavadní umělcovy tvorby: Březen, Genciána, Hořec. Pod jménem horské květiny je to útlá dcerka, z šátku vyhlédají vážně mladé oči a malá ústa se zlehka stiskají v přihublých tvářích. Jako bys ji potkal v lese, táhne na zádech chrastí, či vrchovatou trávnicí, nebo ji uvidíš časně z rána nastupovat do autobusu, mezi ostatními, co jedou do fabriky. — Jsou to naše děcka, jak je sochař viděl — Pasáček, Tři králi, celá řada postavček Jezulátka. A konečně jeho Česká madona, to je zpodobnění české matky.

Přitom ovšem nelze prohlásit VI. Navrátila za regionálního umělce v onom zúžujícím smyslu, jak se toto označení běžně používalo. Pevně zakořeněn v našem kraji a bytostně spjat s jeho dnešním životem, dosahuje odtud umělec svou tvorbou daleko širších oblastí, vykládá z bohatství národní tradice v tvářích jejích největších představitelů, co mluví živě k dnešku. To je jeho Tyrš-bojovník, skizza hudebního genia Smetanova, produchovnělá a tak lidská tvář TGM. Především však třeba připomenout jeho Boženu Němcovou, jež se povznáší nad vši bídu a nepochopení, jimiž ji zahrnovalo její měšťácké okolí, a útlá krásná naše paní mluví k nám všem — jak nevzpomenout v této souvislosti na výstižné pojetí Julia Fučíka: Božena Němcová bojující. Stejně odpovědně přistupuje umělec v těchto dnech k řešení návrhu na pomník Jiřího Wolкера.

Tak se nám tato složka Navrátilova díla, krajová a národní, dostává do příznačného osvětlení. Již v počátcích jeho uměleckého zrání, kdy celý starý svět, zavíraje oči před vlastní hnilobou, se zmitá hospodářskou krizí, hledí pokrokový umělec kupředu: ještě než vyšlehnou plameny války u nás, protestuje on proti jejím hrůzám, správně cítě jednotu celého světa. Tak vznikají díla, jako Madžurie (1932), nebo Čínský vězeň (1933). Tento zájem pak vyznívá, harmonicky doplněn opravdovým procítěním kulturního odkazu Číny, v mistrovském díle: hlava velkého básníka Li Po. Ze tváře vyzařující niterné světlo, nezaznívá jen resignace, ale zásadní odmítnutí násilí a vykořisťování oné i této doby (1940). Přímo na tuto souvislost se současnem ukazuje soška, kde pod podobenstvím čínského kuli zachy-

Souzvuk.

til umělec otročinu zákopníků, zavlčených na práci na německých opevněních.

Rovněž vášnivý protest proti strašidlu zvrácené nelidskosti se objevuje v umělcově tematice již záhy (Yperit 1933). Nejpronikavěji je však toto vysloveno v plastice nazvané Ravensbrück. Ztrýzněná, na kost zhublá žena, vyčerpané a nemocné trosky, už jenom oběť smrti, leží sražená na zem ubohým obličejíkem, němě, bez protestu. Ale kategorické už nikdy! vynucuje pocit spoluodpovědnosti za tuto hrůzu u každého diváka. Přitom vyjádření tohoto děsivého mementa zůstává přes všechnu účinnost velmi decentním, vyhýbajíc se levnému naturalismu.

Rovněž příbuzné povahy je řada prací, navržených jako památníky utrpení i slávy minulých let. Mnohé z nich mají vztah k našemu kraji, tak vzpomeňme aspoň monumentálního pomníku Zákřovský žalov, který bude našemu okresu trvalou připomínkou nelidské zběsilosti barbarů. A jako radostnější vzpomínka — malá plastika k zpěvu hrajícího rudoarmějce-osvoboditele (1945).

Těchto pár řádek nechce být zhodnocením umělcova díla; chce jen na konkrétních příkladech jeho prací načrtnout obraz jeho činnosti, ukázat, jak on vychází organicky ze svého prostředí, jak jeho dílo vyjadřuje svou tematikou a prožitostí zájmy nás všech, plně obrácené k dnešku. Jak od svých počátků tento umělec podporuje svým dílem síly pokroku, obraceje se proti nespravedlnosti, válce a vykořisťování člověka člověkem. Jak se tento jeho postoj zjasňuje a zurčívuje. Toto pozorujeme zejména na další skupině jeho děl, s náměty sociálními a pracovními.

I tu lze sledovat výtvarníkův zájem od jeho počátků, do let krise a nezaměstnanosti. Již 1930 vzniklo sousoší Chudý oběd, zobrazující mladou proletářskou dvojici před neradostným údělem. Tato tematika pokračuje v jeho díle až do dneška, kdy se ovšem mění v oslavu vítězství socialismu a jeho budování. Tak představuje sousoší Souzvuk, opět pár, znázorňující harmonické souručenství vši práce. Je to statný muž, dělník-tvůrce, jehož plody práce umožňují všechnu ostatní lidskou činnost a alegorická postava ženy, symbolisující právě tuto nadstavbu. Tak od sociální noty dochází umělec k uvědomění jednoty všech pracujících, z bo-

Hořec

je proti nespravedlnosti, proti vykořisťování, proti válce k dnešní budovatelské práci.

A právě dnešku má Vladimír Navrátil co říci. V době, kdy umění má před sebou tolik problémů, má jeho tvorba bezpochyby všechny předpoklady, aby byla i nadále pokrokovou a dosažnou. Neboť tento umělec nikdy neupadal do samoúčelného formalismu, do hledání výlučnosti, nebo povrchní líbivosti. Naopak, jeho dílo má vždy co říci, obírá se důležitými problémy, nazíranými pokrokově; a říká to srozumitelně, obrací se ke všem. Přitom si udržuje vždy vysokou uměleckou úroveň, při dokonalém podání a smyslu pro materiálovou práci. Zachovává srozumitelnost, ale sděluje vždy významově důležité — vyhýbá se banalitě popisného naturalismu. V dnešní výstavbě, kdy výtvarné umění usiluje o onen dosažný způsob projevu, jež nazýváme socialistickým realismem, mu bezpochyby náleží významné místo. Nepochybujeme, že si je čestně obhájí i nadále.

Dušan Krumplovíč:

Vývoj průmyslu a průmyslových podniků na Hranicku.

(Dokončení.)

IV. Pily:

1. O. Losert v Hranicích, založen v r. 1900, má nyní 19 zaměstnanců, znárodněn v r. 1947.

2. F. a B. Vepřek v Lipníku n. B., založen v r. 1920, při založení 10 dělníků, v r. 1930 50, 1940 65, 1948 80 zaměstnanců, znárodněn 5. 7. 1948.

3. O. Losert v Kyjanici u Vel. Újezda, založen v r. 1891, v r. 1920 30, 1930 60, 1948 80 zaměstnanců.

4. J. Koš ve Vel. Újezdě, trvá již přes 100 let, má nyní 10 zaměstnanců, znárodněn 4. 4. 1948.

5. N. Kovářík ve Vel. Újezdě, založen v r. 1904, při založení 10 dělníků, v r. 1913 28, 1948 34 zaměstnanců, znárodněn 13. 3. 1948.

6. S. Demel ve Spálově, založen v r. 1928, při založení 4 dělníky, v r. 1938 12, 1948 20 zaměstnanců, znárodněn 13. 3. 1948.

7. A. Vrtílek v Hustopečích n. B., založen v r. 1920, při

založení 4 dělníky, v r. 1948 8 zaměstnanců, znárodněn 1. 4. 1948.

8. Frant. Vanduch v Olšovci, založen v r. 1822, má nyní 3 zaměstnance, znárodněn 6. 4. 1948.

Všechny znárodněné pily jsou spravovány Moravskoslezskými pilami, národním podnikem, v Šumperku.

Poznámka: Jak jsem dodatečně zjistil, je nejstarší pilou v okrese pila Vanduchova v Olšovci. Tím doplňuji a opravuji prvou část článku, uveřejněnou v 1. čísle 27. ročníku.

V. Výroba nábytku:

1. Zd. Vrtílek v Hustopečích n. B., založen v r. 1940, má v r. 1948 20 dělníků.

VI. Kamenolomy:

1. Bratři Jaškové ve Výklekách, založen v r. 1924, při založení měl 28 dělníků, v r. 1934 90, 1944 58, 1948 23 zaměstnanců, znárodněn 15. 3. 1948, patří nyní ke skupině Morav. průmyslu kamene v Přerově.

2. O. Kopečný v Nejdku, založen v r. 1937 jako německý podnik, v r. 1947 obnoveno lámání kamene se 4 dělníky, v r. 1948 7 zaměstnanců.

3. Okresní kamenolom Podhůra v Lipníku n. B., založen v r. 1927, při založení měl 12 dělníků, v r. 1948 9 zaměstnanců, láme kámen jen pro potřebu okr. nár. výboru v Hranicích.

4. K. Kopečný v Opatovicích, založen v r. 1926, při založení měl 26 dělníků, v r. 1936 39, 1948 18 zaměstnanců.

5. Kamenolom v Olšovci je nyní majetkem nár. podniku Svit v Gottwaldově, založen v r. 1913, při založení měl 12 dělníků, v r. 1923 60, 1933 80, 1943 150, 1948 92 zaměstnanců.

6. Geisler a Srna v Hrabůvce, při založení měl 10 dělníků, v r. 1910 400, 1920 186, 1930 224, 1940 104, 1948 66 zaměstnanců.

7. Kamenolom Podhůra v Lipníku n. B. byl ve správě okr. nár. výboru v Přerově, založen v r. 1930, při založení měl 12 dělníků, v r. 1948 38 zaměstnanců, znárodněn 27. 10. 1945, patří nyní do Hospodářské skupiny kamene a zemin v Praze.

VII. Vápenky:

1. Vápenky a kamenolomy v Černotíně, založen v r. 1860, má nyní 42 zaměstnanců, znárodněn 24. 3. 1948, je spravován podnikem ředitelstvím Moravskoslezských cementáren a vápenek v Brně.

2. Kamenolomy a vápenka Skalka v Hranicích, založen v r. 1909, při založení měl 15 dělníků, od r. 1909 do r. 1919 průměrně 53, v l. 1920 až 1930 58, 1931 až 1941 43 až 53, od r. 1941 53 až 73, v r. 1948 71 zaměstnanců, znárodněn 3. 12. 1947, spravován je cukrovarem ve Vel. Bystrici.

VIII. Cihelny:

1. Groda v Hranicích, založen v r. 1911, při založení měl 25 dělníků, v r. 1920 32, 1930 42, 1940 55, 1948 60 zaměstnanců, je spravován nyní Moravskoslezskými cihelnami v Brně.

2. Parní cihelna fy E. a J. Rabel v Polomi, založena roku 1904, při založení měla 48 zaměstnanců, v r. 1933 — 70 zaměstnanců, v r. 1944 — 37 zaměstnanců, v r. 1949 — 37 zaměstnanců, cihelna je znárodněna a spravována Moravskoslezskými cihelnami, národním podnikem v Brně.

3. Moravskoslezské cihelny v Mal. Prosenicích, zal. v r. 1910 Fr. Mičochem, v r. 1938 — 165, 1940 — 168, 1946 — 118, 1948 — 122 zaměstnanců, znárodněny 1. 1. 1948, patří ke skupině Moravskoslezských cihelen v Brně.

IX. Výroba mýdla:

1. J. Vilímek v Lipníku n. B., založen v r. 1798 jako řemeslný závod, přeměněn na továrnu v r. 1898, v době největší kapacity zaměstnával až 130 dělníků, v r. 1948 — 52 zaměstnanců, znárodněn 1. 1. 1948, nyní přidělen k Československým tukovým závodům.

X. Chemický průmysl:

1. Závod Explosia, továrna na kyslík v Lipníku n. Beč., založen v r. 1937, při založení měl 4 dělníky, nyní má 7 zaměstnanců, znárodněn v r. 1945, je nyní spravován Synthesii, chem. závody v Praze.

XI. Výroba zátek:

1. Lípenia v Lipníku n. Beč., založen asi kolem r. 1890, v r. 1930 — 6, 1940 — 14, 1948 — 11 zaměstnanců.

2. Ant. Krejza v Lipníku n. B., založen v r. 1923, při za-

ložení měl 4 dělníky, v r. 1933 — 16, 1943 — 11, 1948 — 11 zaměstnanců.

XII. Výroba vozů a kočárů:

1. Továrna vozů a karoserií v Lipníku n. B., založen v r. 1898, při založení měl 4 dělníky, v r. 1908 — 14, 1918 — 10, 1928 — 27, 1938 — 36, 1948 — 19 zaměstnanců.

2. Bratři Jamborové v Miloticích n. B., založen v roku 1910, v r. 1948 10 zaměstnanců.

XIII. Cukrovary:

1. Cukrovar a rafinerie cukru v Mal. Prosenicích, založen v r. 1881, při založení měl 40 dělníků, v r. 1921 — 60, 1931 — 65, 1941 — 110, v r. 1936 rozšířen o rafinerii cukru, v r. 1948 — 113 zaměstnanců, znárodněn 1. 6. 1946, nyní patří ke skupině Československého průmyslu cukrovarnického.

XIV. Zpracování lnu:

1. Tírna lnu fy O. Grohmann a spol., pod národní správou, v Kovářově u Potštátu, založen pravděpodobně v roku 1895, při založení měl 5 dělníků, v r. 1905 — 15, v r. 1915 — 18, v r. 1925 — 19, v r. 1935 — 20, v r. 1946 — 58 (pracovalo se na dvě směny), v r. 1949 — 40 (pracuje se na dvě směny) zaměstnanců. Je to bývalý německý podnik, který je nyní pod národní správou.

Dr. Jiří Radimský:

Sirotčí registra Velkých Prosenic.

V šedesátých letech 16. století byla založena sirotčí kniha obce Vel. Prosenic na lipenském panství, chovaná dnes ve sbírkách redaktora ředitele Ant. Frela. Je to papírový kodex, svázaný v originál. kožené vazbě, o velikosti 31 cm krát 22 cm se 105 popsány listy, z nichž některé jsou opatřeny vodoznakem, orlicí. Zápisy jsou vesměs české; několik rozličných rukopisů pak ukazuje, že je psalo v průběhu doby několik písařů.

Listujeme-li ve svazku těžce poškozeném plísni, střídají se nám zápisy o sirotcích Jana Martinova, Jakuba, Martina Caletky, Tomáše Koblihy, Ondřeje Bednáře, Jana Pilátka, Vaňka písaře, Mikuláše Cihláře, Jakuba Nováka,

Vítka Famfule, Vítka Posledního, Mikše Hejny, Vondry, Koudelky, Petra, Janátka, Vítka Darmotlacha, Daniela, Martina Fojta, Jakuba Fojta staršího, Netušky, Hájička, Jiřího Dvorského, Bláhy, Závodného, Martina Vyoralu, Mikuláše Milocha, Macka vrchního, Martina Fanty, Mikuláše Čáni z Rybář, Pavelky, Petra Myslivce, Vávry a Jíry Plouhala. Nejčastěji jsou to strohé záznamy o splácení dědictví a o kladení závdanku při postupu gruntu; jen někde probleskne zápis obšírnější, jenž jistě bude zajímat domácího vlastivědného pracovníka, studujícího dějiny Velkých Prosenic a okolí v letech 1560—1630.

Jako ukázkou otiskují zápis z fol. 88 těchto register:

Sirotci po n. Mikuláši Zdražilovi zůstali, Kateřina, Zuzana a Manda máteř. Léta Páně 1621 za ouřadu fojta Martina Cihláře, purgmistra Šebesty a spolutovaryšův jeho, prodán jest grunt po n. Mikuláši Zdražilovi podle poručení Frydrychovi, zeti jeho, ze vším hospodářstvím k témuž gruntu přináležejícím, totiž ze 2 koňmi, vozem, pluhem, branami, za summu 150 hř. Závdanku hned na hotově vyplnil 30 hř. Mandě mateři, kteréž k sobě přijala nebo jí jej samej poručil, a platiti má področně po 3 hř. až do zaplacení sumy nadepsanej 120 hř. počnouc léta 1623.

Antonín Souček:

Památný betlem v Hranicích.

V majetku pí Ant. Rozumkové, roz. Petschnerové, v Hranicích je pozoruhodná památka značného místního významu. Zaujme nejen mladé, ale i starší pozorovatele a uchvátí jak krajinským pojetím, tak originalitou a vkusem zpracování.

Je to betlem, jesličky, vyřezávané zpodobnění Kristova narození v pojetí pozdního rokoka a biedermeieru. Představuje jasně kolektivní výtvar, na němž se zúčastnilo více autorů, i když snad nejpůsobivější a umělecky hodnotnou složku, figurky svaté rodiny, mudrců, pastýřů, mnichů, vojáků, sedláků a všech osob děťátku holdujících vyřezával jeden jediný trpělivý umělec. Betlem sestává z 80 řezaných figur, umnou rukou formovaných, vhodně polychromovaných. Je tu též něco dalších figurek cizí proveniencie, asi

později opatřených, skupina dřevěných gardistů, kameninové ovčí stádo a pod.

Figurky jsou bez jakékoli signatury a bez data. Zjevnou na nich je jen láskyplná, oddaná ruka zkušeného mistra, který jistě nemá daleko ke Gallašům. Není mi známo, že by v pozůstalosti Gallašově byla zmínka o tomto díle, nelze však pochybovati, že o něm určité Gallaš věděl, jestliže na něm sám nepracoval.

Figurky jsou v průměru 21 cm, velbloudi a slon mají na 36 cm výšky. V detailech lze sledovati postup práce podle prvků empirických, na některých figurkách mizejících a biedermaierovských. Způsob řezby potvrzuje, že betlem vznikl v době 1795—1830 v části figurální a v letech 1830—1843 v partii kulisové.

Velmi pozoruhodné jsou místní a krajové vlivy: poustevnický hranický mythus je vyjádřen čtyřmi poustevníky a jedním dalším zvoníkem, oznamujícím radostnou událost zvonkem zavěšeným na rázovité dřevěné zvonici, tak časté tehdy na hranickém venkově. Nechybí ani model větrnáku, který byl v době zpracování nejvýraznějším prvkem hranické krajiny, ani cikánka. Umně modelovaný větrňák po spuštění strojku otáčí vesele křídly. Sedláci a selky jsou oděni v místních krojích, a trakař, na kterém jeden z venkovanů přiváží dary novorozeňátku, je záhorského typu.

Kulisy, stroze empirové budovy, honosné a trochu groteskně působící přepychový chlév-palác a skupina palem byly velmi pracně a svědomitě ze dřeva a lepenky sestaveny. Zakončily zjevně dílo, jak naznačuje také poznámka »zhotovil v prosinci 1830 Štěpán Sopemka (Sosemka?)«.

Tato kulturní památka stojí za povšimnutí a bylo by záhodno, aby zůstala městu a kraji zachována. Je třeba, aby se jí brzy ujala pečlivá ruka konservátorova.

Karel Hartl:

Hlinsko.

(Vlastivědný náčrt.)

Jižně od Lipníka (6 km) za výšinou, posledním to výběžkem Karpat, na svazích leží obec Hlinsko (300 m n. m.), kterou napříč protéká potůček zvaný Libuše. Z rovin Po-

bečví není vesnici vidět, jen s výšin dále položených lze spatřiti bílý kostelíček.

Katastrální výměra obce je 499,43 ha. 67 místních zemědělců hospodáří na výměře 231,32 ha, a to do 0,5 ha 3 zemědělci, od 0,5—1 ha 8 zemědělců, od 1,1—2,00 ha 8 zem., od 2,01—5,00 ha 28 zem., od 5,01—10,00 ha 16 zem., od 10,01—20,00 ha 4 zemědělci. Půda nepatřící k zemědělským závodům činí 7,46 ha, půda patřící do katastru obce, na níž hospodáří hospodáři z jiných obcí, a to: Lhota 1 ha, Kladníky 4,01 ha, ONV (lom) 6,17 ha, správa vojenských lesů 249,47 ha.

Katastr hraničí s 9 obcemi: Sušicemi, Osekem, Lipníkem, Týnem, Lhotou, Kladníkami, Šišmou a Prusínkami. *Jména tratí*: Díly lesa ve správě vojenských lesů jen na bližším obvodu obce: Zavalentí, Uhlisko, Výhon, Libuša, Doubravy, Kopec, Hradištko. *Polní trati občanské*: Za humenky, Vinohrádek, Kopaniny, Dobravy, Puština, Rozsušky, Kamenec, Mezicestí, Krátčiny, Niva, Padělky, Dolní a Vrchní Podhaní, Haná, Mesla, Dubravky, Dolca, Dubiči, Obransko, Na Kuči, Sýkorníky, Hradištko, Polámaná, Kouty, Mesilka, Velká, Malá, Nové role, Jochy, Na trhovci, Velká a Malá Bednovaná, Kouty, Niva a Lipovina.

Obyvatelstva bylo v roku 1794 ve 33 domech 205 duší, r. 1900 v 53 domech 303, r. 1921 v 54 domech 292. Při posledním sčítání lidu v roce 1930 bylo 57 obytných domů, 69 bytových stran a 296 obyvatel. Roku 1949 je 65 domů, 306 obyvatel.

Že již roku 1304 byla v Hlinsku fara, vysvítá z toho, že farář hlínský předal toho roku patronát této fary opatství premonstránskému v Hradisku u Olomouce se schválením biskupa olomouckého. Zdalí potom fara v Hlinsku byla obsazena kněžími řádu premonstránského neb kněžími světskými není známo. V dobách bouří náboženských přestala i zde katolická duchovní správa a usadili se zde utraquisté, pak moravští bratři, z nich znám je toliko poslední Daniel Joannides (1606—1619), jenž rytmem popsal oheň lipenský v roce 1613.

(Dokončení příště.)

Odpovědný zástupce listu Antonín Frel v Dolním Újezdě u Lipníka nad Bečvou. Nákladem Okresní osvětové rady v Hranicích. Tiskem knihtiskárny Jar. Strojila v národní správě v Přerově.